

İKTİDAR DEĞİŞİMİNİN DERS PROGRAMLARINA VE TARİH EĞİTİMİNE YANSIMASI (MEKTEB-İ SULTANİ ÖRNEĞİ) REFLECTIONS OF GOVERNMENT CHANGES ON CURRICULUM AND HISTORY EDUCATION (SAMPLE OF MEKTEB-I SULTANI)

Doğan YÖRÜK*
Ferhat BİLDİK**

Öz

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde siyasi iktidarların makbul vatandaş yetiştirmek adına ders müfredat programlarına etki edip etmediği tartışılmış, süreç içinde müfredat programlarında yaşanan değişim/dönüşüm tarih dersi merkezli ele alınmıştır. Farklı siyasi şartlar ve aktörlerin etkin olduğu bir dönemde yapılan Mekteb-i Sultani programlarındaki dersler, ders saatleri ve tarih derslerinin içeriğindeki değişiklikler üzerinden iktidarların programlardaki etkisi sorgulanmıştır. Araştırmada, doküman incelemesi yöntemi ile içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İncelenen programlarda dönemin siyasi şartları ve siyasi aktörlerinin bakış açılarının ders programları ve tarih dersinin içeriğine yansıdığı bulgularına rastlanılmıştır. Sonuç olarak, II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarları döneminde yeknesak bir anlayışın olmaması, sık sık program yapma ihtiyacını doğurmuş bu da iktidarın siyasi bakışı ve dönemin şartları ile biçimlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Meşruiyet, Tarih Dersi, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki

Abstract

In this study, it was discussed whether the governments had an impact on the curriculum in the last period of the Ottoman Empire in order to educate acceptable citizens, and the change/transformation of the curriculum was handled focusing the history course in this process. In this context, the effect of governments on the curriculum were questioned through the changes in the content of the courses, course hours and changes on history course in Mekteb-i Sultani, which was established in a period when different political conditions and actors were efficient. In this research, document analysis method and content analysis technique were used. In the programs, it was found that the political conditions of the period and the perspectives of the political actors were reflected in the curriculum and the content of the history course. As a result, because of the lackness of uniform understanding during the reign of Abdulhamit the Second and in the period of Committee of Union and Progress, it caused the need to create curriculum frequently which was shaped by the political view of the government and the conditions of the period.

Keywords

Legitimacy, History Lesson, Abdulhamit II, Party of Union and Progress

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, dyoruk@selcuk.edu.tr, ORCID 0000-0003-3358-384X

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, ferhatbildik79@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4302-4067>

GİRİŞ

Siyasal belgelerin yanı sıra bir ülkenin kendi tarihini yazma ve anlama konusunda merkezi iktidarın dayattığı bir tarih versiyonu olan resmi tarih (Bilgin, 1998, s.127) ve resmî ideolojinin etkili olduğu başlıca kaynaklar, müfredat programları ile ders kitaplarıdır. Ders kitapları tamamen programlara bağlı kalınarak yazılmak zorundadır. Programın siyaset ve resmî ideolojinin eliyle yapıldığı gerçeği üzerinden bakıldığında ders kitaplarının, bir iradenin direktifleriyle yazılmış ve onun dışına çıkılmamış bilgilerden hatta görsellerden oluştuğu görülecektir.

Egemen siyasal kültür olarak da tanımlanabilen resmî ideoloji genel anlamıyla devleti elinde tutan veya yönetimi etkileme yeteneğine sahip olan seçkinlerin, ellerindeki gücü kendilerini meşrulaştırmak, varlıklarını sürdürmek, kendilerine yönelik bağlılığı sağlamak için ürettikleri değerler bütünüdür. Resmî ideolojinin aktarımı genellikle devletin üç temel kurumu olan ordu, bürokrasi ve eğitim eliyle gerçekleştirilmiş, böylelikle devlete itaat ve sadakat sağlanmıştır (Alkan, 2008, s.12). Merkezileşmeyle birlikte bu kurumlar yeniden biçimlenmiş, iktidarın resmî ideolojisini benimsetmek adına genelde eğitim kurumlarına, özelde ise tarih dersine olan ilgi giderek artmıştır. Bu nedenle iktidarların ideolojilerini benimsetmek için yararlanmaktan çekinmedikleri öğretim programları da son derece önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede, araştırmada II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarlarının meşruiyet kaygısı yaşadığı 1898, 1911 ve 1915 tarihlerindeki programlar incelenmiştir.

Osmanlı dönemi ders programları konusunda, birkaç ansiklopedik eser içinde geçen bazı okullara ait programlar (Mahmud Cevad, 2002, s.256-257, 285), maarif salnamelerindeki program özetleri ve birkaç yüksek lisans tezindeki transkripsiyondan (Akpınar, 2003, s.110) başka çalışmanın olmadığı görülmüştür (Alandaki çalışmalarla ilgili bk. Ata, 2017; Öztürk & Şimşek, 2013). Bu sebeple araştırmada, farklı siyasi iktidarlar döneminde bir okul türüne ait programlar esas alınmıştır. Çalışmaya esas olan verilerin temelini 1898-1915 yılları arasında yayımlanan üç program oluşturmaktadır. İncelemenin amacı farklı siyasi şartlar ve aktörlerin etkin olduğu bir dönemde yapılan Mekteb-i Sultani programlarındaki dersler, ders saatleri ve tarih derslerinin içeriğindeki değişiklikler üzerinden iktidarların programlardaki etkisini sorgulamaktır. Bir iktidar veya aynı iktidar dönemindeki zihniyet değişimiyle doğan yeni program ihtiyacı üzerinden yürütülecek, programlardaki ders dağılımının nasıl şekillendiği, tarih derslerinin program içerisindeki ağırlığının artması veya azalması gibi unsurlarla devam edecek, tarih derslerinde işlenen konuların içeriklerindeki değişimler dikkate alınarak yapılacak karşılaştırmalarla nihayet bulacaktır.

Çalışmada ilk olarak 1316, 1327 ve 1331 Mekteb-i Sultani programlarının başlarındaki yönerge kısımlarının transkripsiyonları yapılmış, programın geneli hakkında ipuçları veren bu yönergelerden elde edilen bilgiler ikincil kaynaklarla zenginleştirilerek C başlığında verilmiştir. Akabinde, Osmanlıca metin üzerinden ders başlıkları tespit edilerek hangi sınıflarda, hangi derslerin kaç saat okutulduğu bilgilerine ulaşılmış ve ekler kısmındaki tablolar oluşturulmuştur. Bu tablolardaki derslerin karşılaştırmaları ve işlenişlerindeki dikkat çeken bazı hususlar da C başlığında değerlendirilmiştir. Eklerdeki tablolarla okuyucunun işlenen dersleri bir arada görmesi sağlanmıştır. Böylece fen bilimleri veya İslami ilimlerle ilgili derslerin ağırlıklarındaki farklılık; Türkleşme, İslamlaşma veya Batılaşma fikirlerinin verilmesi adına okutulan derslerdeki değişimin okuyucu tarafından kolayca görülebilmesi amaçlanmıştır. Daha sonra, programlardaki tarih derslerinin müfredatları transkrip edilerek derslerin isimleri, okutulduğu saatler, hangi sınıflarda, hangi konuların okutulduğu ve program içindeki ağırlığı

gibi hususlar D başlığında karşılaştırılmıştır. Yine aynı başlıkta tarih dersi konularının verilişindeki farklılıklar da ortaya konmuştur. Bütün bunların neticesinde ulaşılan bilgiler ve farklılıklar ise sonuç bölümünde tartışılmıştır.

A- İKTİDARIN TARİH DERSİNİ MEŞRUIYET ARACI OLARAK KULLANMASI

Siyasal iktidar bir grubun veya sınıfın diğer grup ve sınıflar üzerindeki hakimiyetini sağlayan araçlar olarak değerlendirilebilir (Çetin, 2003, s.63). Meşruiyet ise siyasi iktidarın niçinliğini belirleyen en önemli üst anlamlandırma. Meşruiyet; siyasi iktidarın varlık sebebi, devam etmesinin güvencesi, yasa, emir ve eylemlerinin birey ve toplum nezdinde kabul görüp uyulmasının tek dayanağıdır. Siyasi iktidarlar meşruiyetlerini sağlama adına Neden? ve Ne adına? Hangi amaç ve Ne için, Kim için yönetim? Bu gücü kullanma hakkını ve yetkisini nereden aldın? Sorularına cevap bulmalıdır (2003, s.63). İktidar her el değiştirdiğinde, yeni iktidar bu soruları yeniden cevaplandırmalı, verilen cevaplara halkı inandırmak için çeşitli araçlar kullanılmalıdır. Bu hususta müracaat edilen unsurların başında özellikle, Yakın Çağ'la birlikte eğitim kurumları ve tarih dersi gelmektedir.

Siyasal iktidarın radikal değişimi, kendilerini meşrulaştırmaya yönelik kurgusal bir geçmiş/tarih yaratır (Alkan, 2005, s.73). Çağdaş siyasi sistemler, varlıklarını devam ettirebilmek için sürekli bir destek hazinesine ihtiyaç duyar. Bu da çocukluk döneminde sağlanacak sosyalleşme ve siyasi sisteme bağlılığın gelişmesi ile gerçekleşebilir. Devlet, rejim ve siyasi topluluğa olan bağlılıklar, nesiller arasındaki bilgi, davranış, inanç ve değerlerin aktarılması ile sağlanır (Doğan, 1994, s.15). Bunu temin etme konusunda tarih kitapları ayrı bir yere sahip olsa da ders kitaplarında yazarın konuya bakışından kaynaklı farklılıklar oluşacağı için doğrudan resmî kurumlar tarafından hazırlanan ve siyasi iktidarın çizdiği şablonun sınırları dışına çıkmayan ders programları, dönemi anlama adına daha net fotoğraflar ortaya koyacaktır. Tarih dersi programı özelinde baktığımızda ise hem siyasi konu içeriği hem de milli manevi duyguları harekete geçirebilme özelliği ile iktidarlar için ayrı bir öneme sahip olduğu görülecektir. Yine dünyada modern milletlerin inşa süreçlerinin nasıl yaşandığına ilişkin farklı anlatılar ve teoriler olmasına rağmen bu süreci destekleyen en önemli aracın, bir tür eğitim için üretilen "tarih" olduğu (Şimşek & Alaslan, 2014, s.390) düşüncesi de tarih dersine ilgiyi arttıracaktır.

Modern tarih ilminin ortaya çıkışına kadar insanların tarihi kullanma maksatlarından birincisi, yaşanmakta olan hayatı geçmişle temellendirmek suretiyle ona bir meşruluk kazandırmak, bir mana vermektir. Bu yüzden yakın zamanlara kadar yazılan tarihlerin pek çoğu hanedanların tarihi olmuştur. Ülkede hâkim olan zümrenin, hakimiyetlerini nasıl hak ettiklerini gösteren olaylarla dolu olan bu tarih, sosyal hayatın kaidelerine ve özellikle ahlak düzenine kutsal bir dayanak sağlamayı da amaçlamıştır. Buna kısaca "otoriteyi ayakta tutma gayreti" denilebilir (Güneş, 2005, s.34). Avrupa'da, hükümdar namzetlerini idarecilik sanatına hazırlayan bir disiplin olarak görülen tarih, uzun süre klasik dillerin öğretimi için gerekli materyali sağlayan bir yardımcı araç olarak kalmıştır. Tarih, 16. yüzyıldan sonra dini metinleri daha iyi anlamada gerekli çerçeveyi sağladığı için önemini korumuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde, millet-devlet sisteminin ortaya çıkışı ve demokrasi hareketlerine paralel olarak tarih; laik bir zemin üzerinde, okul ders programlarında hak ettiği yeri almaya başlamış ve vatan terbiyesinin tamamlayıcı bir unsuru haline gelmiştir (Safran, 1999, s.935). Osmanlı tarih yazarları, tarih bilmenin devlet adamları için önemli olduğu hususu üzerinde durarak tarih bilmeyi fayda ve deneyim boyutuyla önemli saymış, ibret alma, ahlak ve hasletler boyutuyla da tarih bilmenin önemi üzerinde durmuşlardır (Türk, 2006, s.13). Osmanlı Devleti'nde

programlarla çerçevesi çizilmeden önce tarih yazım anlayışının şekillenmesinde belirleyici faktörler, aynı zamanda tarih öğretim anlayışının oluşmasında da önemli rol oynamıştır (Demircioğlu, 2012, s.120). Bu tarih yazım anlayışları, Osmanlı tarih öğretimini ideolojik, içerik ve öğretim yöntemleri açısından etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde tarih derslerinin yaygın olarak ilk ve ortaöğretim müfredatlarına girmesi 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır (Demircioğlu, 2008, s.431). Yine, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazarlar gerekli olduğuna inandıkları ölçüde ve gittikçe artan oranda siyasi gelişmeleri tarihlerine katmaya başlamışlardır (Alpugan, 1999, s.263). O zamana kadar olayların açıklanmasında ve yorumlanmasında İslam tarihi temel alındığı halde bu dönemde Osmanlı hanedanı çevresinde biçimlenen bir tarih görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır (Arıkan, 1985, s.1584). Ayrıca, tarihe verilen önem giderek artmış ve tarihin siyasileşmesine de yol açmıştır. Önceki dönemde, Osmanlı Devleti'nde tarih, Roma'da olduğu gibi ancak askeri ve diplomatik nedenlerle gerekli görülürken (Ersanlı, 2003, s.21-23) Tanzimat Dönemi'nden başlayarak tarih yazımı ve öğretimine ideolojik bir hüviyet verildiği gözlemlenmektedir (Alpugan, 1999, s.263). Tanzimat Dönemi'nde, okul programlarında ayrı bir konu başlığı olan tarih, artık politikacılar ve eğitimciler yetiştirmek için bir eğitim aracı haline gelmiştir (Ersanlı, 2003, s.59). Tarihin öneminin ve Avrupa'nın etkisiyle tarih kitaplarındaki çeşitliliğin artması nedeniyle 15 Şubat 1857'de Matbaa Nizamnamesi yayınlanmış, devlet okulu ders kitapları, ilgili devlet kurumları tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Böylece herhangi bir kitap veya risalenin basımı ancak nizamnamede belirtilen şekilde incelendikten sonra mümkün olabilmektedir (Düstur, 1299, s.221-229)¹.

1869'daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde sıbyan mektebinden Mekteb-i Âli'ye kadar olan bütün okullarda tarih öğretimi resmi ders programına konulmuştur (Mahmud Cevad, 2002, s.404-439). Nizamnameden 30 yıl önce Mekteb-i Maarif-i Adliye'de ve 1850'lerde rüştiyelerde tarihin düzenli bir ders olarak okutulduğu bilgilerine rastlansa da 1870 tarihine kadar tarih dersi için ilk ve ortaokul seviyesinde basılı kitabın olmaması, bu hususu tartışmalı hale getirmektedir (Somel, 2010, s.244).

Resmi tarih ve modern toplumun ortaya çıkışı eş zamanlıdır. Örgün eğitimle birlikte daha önce küçük bir yönetici elit için var olan resmi tarih de ortaya çıkmış, bu eğitim bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de 19. yüzyılda şekillenmiştir (Alkan, 2017, s.77). Bu döneme kadar sıbyan mekteplerinde eğitim ve öğretimin esası dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibarettir (Kodaman, 1999, s.IX). Medreselere gelince ilmiye mensuplarının dini konuların yanında idari-siyasi, hukuk ve iktisat, sanat, tarih ve coğrafya gibi farklı alanlarda birikimlerinin olduğu söylenmektedir (Cihan, 1999, s.180). Ancak devletin temel eğitim kurumu olan medreselerde içinde tarihi bilgiler barındıran kitapların okutulduğu vaki ise de (Akyüz, 1999, s.59) bu kurumların programlarında, müderrislerin otobiyografilerinde veya icazetnamelerinde tarih dersinin okutulduğuna dair herhangi bir ize rastlanılmamaktadır (Türk, 2006, s.47). Medreselerin programına tarih dersinin ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nde konduğu belirtilmektedir.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile sıbyan mekteplerinin imparatorluğun her yerine yayılması amaçlanmıştır. Zorunluluklar dışında (Koçer, 1991, s.92) kız-erkek, bütün çocukların bu okullara devam etmesi ve sıbyan mekteplerinde kısa Osmanlı tarihi dersinin okutulması istenmiştir (Mahmud Cevad, 2002, s.405). Böylece daha önce belirli bir kesimin okuduğu tarih

¹ 31 Aralık 1864 tarihinde ders kitaplarının tab'ıyla alakalı daha geniş, 11 Eylül 1872 de yine kitap basımıyla alakalı çeşitli nizamnameler yayımlanmıştır.

kitaplarıyla teoride de olsa bütün ülke çocukları karşılaşılabilemiş ve bu sebeple tarih siyasal akımların meşrulaştırılmasında araçsal bir rol oynamaya başlamıştır (Tekeli, 2017, s.41).

B- MEKTEB-İ SULTANİ VE SULTANİLER

Islahat Ferman'ının da etkileriyle Müslüman ve Hristiyan tebaanın memleket hizmetinde eşit şartlarda sorumluluk alabilecek şekilde yetişmesi ve Batı irfanıyla beslenmiş aydın bir sınıfın bir an önce meydana gelmesi zarureti kendini hissettirmiştir (Unat, 1964, s.47). Bununla birlikte, 1867 yılında Paris'i ziyareti sırasında Fransız liselerini görüp beğenen Sultan Abdülaziz'in kendi ülkesinde de benzerlerini açmak istemesi, Fransız Elçisi M. Bourrée'nin teşvikleri ve Fransız Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy'un çabalarıyla, 1868 yılında Galatasaray Sultanisi kurulmuştur (Mekteb-i Sultani hakkında geniş bilgi için bk. Şişman, 1989; Engin, 2016; İsfendiyaroğlu, 1952; *Mekteb-i Sultânî'nin Ellinci Sene-i Devriye-i Tesisi*, 1332). Bütün tebaanın eğitim alabileceği Tanzimat Dönemi'nin en modern eğitim kurumları olan sultanilerde (Koçer 1991: 100) eğitim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir. Avrupa okulları seviyesinde öğretim yapacak olan kurum bütün tebaa çocuklarına açıktı ve mezun olanlar istediği memuriyette çalışabileceği gibi istedikleri takdirde yüksekokullara da gidebilecekti. Başarılı fakat fakir çocuklar tam veya kısmı burslu olarak okuyacak, diğerleri ücret karşılığı eğitim alacaktı.

Mekteb-i Sultani, Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu artıracığı için Ruslardan, Osmanlı'yı güçlendireceği düşüncesi ve dillerine az yer verildiği bahanesiyle Rumlardan, Hristiyan etkisinde olacağı gerekçesiyle Yahudilerden, Rusların kışkırtmalarının etkisiyle Papalıktan hatta farklı unsurların bir arada okuması nedeniyle şeyhülislamdan tepki almıştır. Ancak daha sonra Papalığın tavrından vazgeçmesi, devletin 150 öğrenciye burs vermesi ve buradaki kaliteli eğitimin etkisiyle okul büyük talep görmüştür (Bilim, 2002, s.241).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 42. maddesinde her vilayet merkezinde sultanilerin açılması öngörülse de Girit'teki bir örneği dışında (Ergün, 1996, s.32; Kodaman, 1999, s.143) II. Meşrutiyet'e kadar başka sultani açılmamıştır. Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin girişimleriyle 1910 yılında İstanbul'da ve bazı büyük şehirlerde 12, 1914 yılında da 22 idadi, sultaniye dönüştürülmüştür. Bu arada Şam ve Beyrut'ta da birer sultani kurulmuştur. Öğrenim süresi 12 yıla çıkan sultanilerin durumu 1923 yılına kadar değişmemiştir. İstanbul'da bulunan tek kız idadisi de 1913-1914 ders yılında sultaniye çevrilmiştir. "İnas Sultanisi" adı altında açılan bu okulun eğitim süresi 5 + 5 olmak üzere 10 sene olarak planlanmıştır (Dilaver, 1999, s.71). Buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaöğretim tercihinin sultanilerden yana kullanıldığı söylenebilir (Aslan, 2012, s.103).

C. MEKTEB-İ SULTANİ PROGRAMLARI

Eğitimin sistematik olarak verilmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri öğretim programlarıdır. "Bir dersle ilgili öğretme-öğrenme sürecinde nelerin, niçin ve nasıl yer alacağını gösteren bir kılavuz, başka bir deyişle bu nitelikte bir proje planı" olarak tanımlanan öğretim programı, okullardaki eğitim öğretim etkinliklerinin belirleyicisidir (Güzel & Karadağ, 2013, s.45). Programlar kısa sürede bir defada yapılan ve daha sonra biten çalışmalar olmayıp toplumdaki değişme ve gelişmelere paralel olarak devam edegelen faaliyetlerdir (Yüksel, 2000, s.582).

Gerçek manada programlar Avrupa'da 17. yüzyılda okulların sınıflar şeklinde tanzim edilmesiyle başladı. 19. yüzyılda Fransa'da 1802, 1810, 1830, 1843, 1863, 1886 programları ve 1830'da tarih müfredatı yapıldı (Duman & Ergün, 2014, s.1494). Daha bilimsele doğru bir seyir gösteren programlarda Osmanlı Devleti, modern okullar konusunda olduğu gibi Fransa eğitim sisteminden yararlandı (Sakaoğlu, 1993, s.93, 95). Devletin ıslahatçı yöneticileri, ulemanın

etkisinin olmadığı alanlarda modern eğitim öğretim anlayışını yerleştirmeye çalıştığı için (Kodaman & Saydam, 1992, s.475) ilk defa program örneklerine askeri okullarda rastlanılmaktadır. Maarif Nezareti'ne bağlı okullarda ise ilk program örneği 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde karşımıza çıkmaktadır (Yücel, 1994, s.139).

Araştırmamıza konu olan programlardan birincisi; II. Abdülhamit'in özellikle programlar üzerinde baskısının arttığı döneme, hicri 1316 / 1898 yılına ikincisi; 31 Mart Olayı'ndan Balkan Savaşlarına kadar olan Meşrutiyet Dönemi'ne hicri 1327 / 1911 yılına aittir. Üçüncüsü ise Balkan Savaşları sonrası I. Dünya Savaşı esnasında yapılan hicri 1331 / 1915 yılına denk gelmektedir. Programlarda hicri tarih kullanılmakla beraber ilk iki programın Fransızca kısımlarında miladi takvimin de yazıldığı görülmektedir.

1. 1316 / 1898 Programı

II. Abdülhamit Dönemi her düzeyden okul sayısında ve okullaşma oranında artışın meydana geldiği devirdir. Bu dönemde, geleneksel eğitim veren sıbyan okulları modern eğitim yapan iptidailere çevrilmiş ve yanı sıra yeni iptidai okullar açılmıştır. İkinci olarak özellikle idadi düzeyi eğitime büyük önem verilmiş ve sivil idadiler asıl bu dönemde açılmaya başlamıştır. I. Meşrutiyet'in hazırlayıcısı olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri basınla yetiştiği gibi II. Abdülhamit Dönemi'nin muhalif aydını ve yönetici eliti de bizzat II. Abdülhamit'in kurduğu okullarda okumuş ve yetişmiştir. Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye gibi bu okullarda pozitivist/materyalist düşünüş yaygınlık kazanmaya, kendisine yönelik muhalefet artmaya başlamış, öğrenciler arasında siyasal faaliyetler yoğunlaşmıştır. Farklı bir kuşağın yetiştiği anlaşılınca da eğitimde dinselleşme yoluna gidilmiş, her düzey okula ama özellikle devlete eleman yetiştiren askeri ve mülki okulların ders programlarına din ve ahlak dersleri eklenmiştir (Alkan, 2008, s.13, 16). Eğitimdeki dinselleşme politikaları, 1898 Mekteb-i Sultani programında açıkça hissedilecektir. İptidai ve asıl Mekteb-i Sultani şeklinde iki dereceli olan okulun iptidai kısmında Müslüman çocuklara özel ecza-i şerife (günümüzdeki Kur'an cüzü, içinde Yasin, Tebareke, Amme ve kısa surelerin olduğu kitapçık) ve ilmihal öğretildiği görülmektedir. Bu bölümde okutulan İlm-i Diniye derslerinde ikinci sınıftan itibaren Kur'an ve tecvid öğretilirdi (MSDP, 1316, s.5-7). 1898 programının giriş kısmında, 6 sınıftan oluşan ikinci kısımda program dahilinde "ulum ve fünün okutulur" denilmesine rağmen programa bakıldığında Türkçe okutulan derslerin 5 tanesinin doğrudan dini içerikli olduğu (Ek 1), bunların dışındakilerinin de işlenişinde dini referanslarla hareket edildiği görülecektir (MSDP, 1316, s.7). Ders programlarının özünü ve bakış açısını en güzel veren giriş kısmındaki yönergede "Her sınıfta Müslümanlara özel dini ilimler okutulacaktır". (MSDP, 1316, s.4) vurgusunun yapılması bile II. Abdülhamit devrindeki dinselleşmeden bahsetmemize yeterli veri teşkil etmektedir.

Bütün öğrencilere Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca'nın zorunlu olduğu 1898 programında Ermenice, İngilizce, Almanca ve Latince dersleri isteğe bağlıydı (Ergin 1940: 743)². Burada yabancı dil seçeneğindeki fazlalık dikkat çekmektedir. Türkçe ve Fransızca'nın yanında İslam medeniyetinin birikimini orijinalinden okumak için Arapça ve Farsça zorunlu kılınmış olabilir. Bunun yanında İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin dilleriyle Osmanlı azınlıklarından Ermenilerin dili seçmeli olarak okutulmuştur. Hristiyan din adamlarının ısrarlarına rağmen, aynı dönemde Avrupa okullarında da zorunlu ders olmaktan çıkan Latince, sultani programında da seçmeli hale getirilmiştir.

1898 programına göre esasen mektep fen ve edebiyat olmak üzere iki şubeye ayrılır, ilim ve fünün Fransızca okutulurdu. Edebiyat şubesinde Belagat-ı Osmani, Arabi, Farsî, Fransızca,

² Ergin, II. Abdülhamit Devri'nde Latince'nin programdan çıkarıldığını belirtmiştir. bk. Ergin, 1940, s.743.

Hikmet, Tarih ve Coğrafya dersleri okutulurken (Ek 1) ulum şubesi Riyaziyat ve Tabiiyat derslerini kapsardı (Ek 2). Programa göre Türkçe ve Fransızca tedrisatı birleşik olmayıp, edebiyat veya ulum şubelerinin mezunları Avrupa'daki yüksekokullara gidebileceklerdi. Bu şahadetnamelerin denklikleri olduğu gibi diplomaları da muteber sayılacaktı. Her iki bölümü bitirene şahadetname, yalnızca bir bölümü bitirenlere ise ehliyetname verilecekti. Ehliyetname, şahadetnamenin ayrıcalıklarına sahip değildi. Burada öğrencilerin Mekteb-i Sultani'nin bir bölümünü bitirdiklerinde herhangi bir devlet dairesinde memur olabilecekleri düşüncesiyle eğitimlerini yarıda bırakmamaları için böyle bir ayrıma gidildiği açıktır. Fransızca kısmının okunması ile öğrenciler hem ülkenin ihtiyacı olan ulum ve fünün bilgileri ile donanmış hem de Batı ile entegrasyonu kolaylaştıracak yabancı dili geliştirmiş olacaktı. Ayrıca, alınacak şahadetname ile Avrupa'da yükseköğretim kapıları açılacaktı. Yine 1898 programındaki leyli (yatılı) ve nısfı dahili (öğle yemeklerini okulda yiyen) öğrencilere, Jimnastik dersinin zorunluluğuyla da Avrupa okullarına uyum ve modernleşme amaçlanmıştır.

2. 1327 / 1911 Programı

II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Olayı'na kadar geçen dönemde ders program ve müfredatlarında "meşrutiyet" siyasal bir değer olarak aktarılmıştır. Bu dönemde yazılan program ve ders kitaplarında, Abdülhamit yönetimi bir "istibdat" dönemi olarak gösterilmiş, 31 Mart Olayı II. Meşrutiyet'e karşı yapılan "şeriatçı ve gerici" bir ayaklanma şeklinde yazılmıştır (Alkan, 2008, s.18). Balkan Savaşı öncesi Osmanlılık bakışı programlara yansırken savaş, ulus ve ulusçuluğun önemini ortaya çıkardığından Türklük ve Türkçülük militarist bir içerik ve İslami bir söylemle birleştirilerek verilmiştir. Dönemin tarih öğretmenlerinden Salih Zeki, Türk Tarihi adıyla müstakil bir kitap yazmış, eserinde Osmanlı öncesi ve sonrasına da yer vermiş, Türk tarihini milli bir bütünlük içinde anlatmıştır. Osmanlı tarihinden bahsederken de "Osmanlı Türkleri" deyimini kullanmıştır (Çapa, 2012, s.9). I. Dünya Savaşı'yla birlikte Türk ulusçuluğu programların ve ders kitaplarının belirgin özelliği haline gelmiştir. Bu dönemde okutulan tarih kitaplarının çeşitliliğinde bir artış olsa da kullanılabilir, eğitim öğretime uygun, elverişli kitapların azlığından, daha doğrusu yokluğundan söz edilmiştir (Dönmez & Oruç, 2006, s.41).

II. Abdülhamit Devri'nde eğitimde görülen dinselleşme onun tahttan indirilmesinden sonra da küçük değişikliklerle devam etmiştir. 1911 programının ders çizelgesine bakıldığında Türkçe okutulan derslerin 19'dan 15'e (Ek 1, 3), doğrudan dini içerikli derslerin de (Kur'an-ı Kerim, İlm-i Diniye, Tarih-i İslam, Akaid-i Diniye) 5'ten 4'e indiğini görüyoruz (Ek 3). 1898 programında Osmanlı tarihinin yanında hem peygamberler tarihi hem de İslam tarihi okutulurken (Ek 1), 1911 programında Osmanlı tarihi ile birlikte sadece İslam tarihi verilmiştir (Ek 3). 1911 programında dikkat çeken önemli bir husus da Malumat-ı Medeniye dersinin konulmasıdır. İnsanın ailesine, hemcinsine, vatanına ve hükümetine karşı yapmaya mecbur olduğu vazifelerle bunlara karşı olan haklarını bildiren (İçen, 2017, s.21), bu dersin amacı aslında tam olarak makbul vatandaş yetiştirmektir.

1911 programının seçmeli dersler kısmına daha önceki programda olmayan Bulgarca ve İtalyanca eklenmiştir (MSDP, 1327, s.1). Tam da Trablusgarp ve Balkan Savaşları öncesi İtalyanca ve Bulgarca'nın seçmeli ders olarak programa konması manidardır. Bulgarca ile Bulgar yöneticilerini ve okulda okuyan Bulgar asıllı öğrencileri etkileyerek birliktelik mesajı verilmek istenmesi muhtemeldir. İtalyanca ise İtalya'nın da artık büyük devletlerarasında kabul edildiğinin bir göstergesi ve sempatik bir mesaj verme düşüncesiyle konulmuş olma ihtimali yüksektir. Bu programının farklarından biri de ders saatlerinin belirtilmesidir: Buna göre

Mekteb-i Sultani'nin ikinci, asıl kısmı 6 yıldan 7 yıla çıkmıştır (MSDP, 1327, s.1). Ayrıca Pişano ve Keman dersleri zorunlu olmamakla birlikte isteyen icra edebilir denilmiştir. Yani, sanat dersi eklenmiştir. Buradaki maksat, sultani öğrencilerini modern bilginin yanında sanat alanında da geliştirip entelektüel gençler yetiştirmeye yöneliktir.

Mektebin Fransızca eğitim veren kısmında ulum ve fûnun derslerinin verilmesi, Umumi Tarih dersinin işlenmesi (Ek 4), diğer ortaöğretim kurumları olan idadilere göre daha başarılı öğrenciler yetiştirmelerini sağlamıştır. Bu nedenle 1910 yılında vilayet merkezlerindeki 7 yıllık idadilerden 12 tanesi sultaniye çevrilmiş, 1913 yılında çıkarılan bir yasayla kalan idadilerin de sultaniye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır (Ergün, 1996, s.312).

3. 1331 / 1915 Programı

1915 programının tamamı Osmanlıca yazılmış, içindekiler kısmı oluşturulmuş ve açıklamalar ders esasına göre yapılmıştır. Her dersin işlenişine ilgili küçük bilgilerin yanında, bazı derslerde ay ay hatta hafta hafta hangi konuların işleneceği belirtilmiştir (MSDP, 1331, s.54-67). Önceki programlarda derslerin işleniş yöntemleri hakkında çok az bilgi varken burada dersin yöntemiyle ilgili daha geniş bilgilere yer verilmiştir. (MSDP, 1331, s.27). Program, öncekilerden farklı olarak idadilerin dönüştürülmesiyle sayıları artan sultani okulları için hazırlandığından iptidaiye, devre-i ula veya devre-i saniye gibi kısımların başına ders cetvelleri konmuştur. Bu cetvellerin sonunda da not olarak her dersin süresinin 1 saat olduğu belirtilmiştir (MSDP, 1331, s.80). Oysa aynı dönemde idadilerin ders süreleri 45 dakikadır (*Ticarî Sanayî Zirâî Umûmî Şûbeleri Hâvî İdadîlere Mahsûs Müfredat Programı*, 1332, s.3). 1915 programına göre daha 1. sınıftan itibaren çocuklar Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese gibi dersleri Türkçe olarak görmeye başlamaktadır (Ek 5). Beş yıl süren iptidai kısmında 12 ders görülürken bunlardan sadece 1 tanesi Malumat-ı Diniye dersi din ile alakalıdır. Kur'an-ı Kerim dersi bu dersin içinde verilmektedir (Ek 5). Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye dersinde ise din menşeyli bir ahlak anlayışından kaçınılmış, ahlak evrensel bir değer olarak anlatılmıştır (MSDP, 1331, s.41-46). Vatan, aile, kardeşlik, vazife gibi değerler üzerinde özellikle durulmuş, hükûmetin gerekliliği konusu ve vatandaşlık hukuku ayrı birer kazanım şeklinde işlenmiştir (MSDP, 1331, s.45-46). Burada daha ilkokul çağındaki çocukların özellikle bu ders aracılığı ile makbul vatandaşlar olarak yetiştirilmeye çalışıldığı açıktır.

Sınıf-ı taliyenin birinci devresinde yani 6, 7, 8 ve 9. sınıflarda 17 ders görülürken yine sadece 1 tanesi dini içeriklidir (9. Sınıfta Malumat-ı Diniye yerine dini içerikli başka bir ders olan Siret-i Nebevi dersi konmuştur). 1915 programında 6-9. sınıflarda günümüze çok yakın şekilde Resim, Müzik ve Beden Eğitimi haftada 4 saat zorunludur (Ek 6). Öğrenciler sanatın farklı alanlarında ve sporda yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak Beden Eğitimi'nin içeriğine bakıldığında özellikle birlikte yürüyüşler, dönüşler, duruşlar gibi askeri eğitimin birer parçası diyebileceğimiz egzersizleri görürüz ki (MSDP, 1331, s.141-150), I. Dünya Savaşı'nın arifesinde bu normal karşılanmalıdır.

Sınıf-ı taliyenin ikinci devresinde 10, 11 ve 12. sınıflarda edebiyat ve fen kısımlarında görülen toplam 23 dersten sadece 1 tanesi din içeriklidir (Ek 7). Buradan hareketle II. Abdülhamit Dönemi'nde görülen eğitimdeki dinselleşme, bu dönemde artık etkisini yitirmişti diyebiliriz. Çünkü, Mekteb-i Sultani'nin 1. sınıfından 12. sınıfına kadar bir çocuğun haftada gördüğü din dersi 1 veya 2 saat, iptidai kısmında ise en fazla 4 saattir (Ek 5, 6, 7). Programın özellikle taliye kısmında Türkçe olarak pek çok ilim ve fen dersi görülmekte, Mantık ve Felsefe dersleri ise hem edebiyat hem fen şubesinde okutulmaktadır (Ek 7). Buradan öğrencilerin özgür düşünce için desteklendiği sonucuna varabiliriz. Çünkü 1898 programında İlm-i Ahlak ve Mantık diye Türkçe, Philosophie diye Fransızca okutulan bir ders olsa da 1911 programının

hem Türkçe hem de Fransızca kısmında Mantık ve Felsefe dersi yoktur (Ek 3, 4). 1898 programındaki İlm-i Ahlak ve Mantık dersinde ise Vesiletü'l-İkan adlı eser okutulmaktadır (MSDP, 1316, s.16). Yani, modern manada bir mantık ve felsefeden söz etmemiz mümkün değildir.

D. PROGRAMLARDAKİ TARİH DERSİNİN YERİ VE İÇERİĞİ

Tarih dersinin siyasi içeriği ve milli, manevi duyguları harekete geçirebilme özelliği nedeni ile iktidarlar için ayrı bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştik. Buradan hareketle okullardaki Tarih dersinin, farklı siyasi görüş ve aktörler dönemlerinde programlar içerisindeki ağırlığında değişimler olması beklenebilir. 1898 yılı programında iptidai kısmı 3 yıldır ve bu kısmın hem Türkçe hem de Fransızca bölümlerinde Tarih dersi yoktur. Taliye kısmının Türkçe eğitiminde 1, 2 ve 3. sınıflarda Tarih dersi yokken 4. sınıfta Peygamberler Tarihi, 5. sınıfta Osmanlı Tarihi ve 6. sınıfta İslam Tarihi vardır. Tali kısmın Fransızca eğitim veren bölümünde ise 1. sınıfta Tarih dersi yoktur. 2. sınıfta İlk Çağ Mezopotamya, Mısır, İran ve Türk Medeniyeti (MSDPF, 1316, s.15) okutulmaktadır. 3. sınıfta Yunan ve Roma Tarihi, 4. sınıfta Orta Çağ Tarihi, 5. sınıfta Modern Zamanlar Avrupa Tarihi ve 6. sınıfta Fransız İhtilali ve Sonrası işlenmektedir.

1911 yılı programında da iptidai kısım üç yıldır ve bu kısmın da hem Türkçe hem de Fransızca bölümlerinde Tarih dersi yoktur. Taliye kısmının Türkçe eğitiminde 1, 2 ve 3. sınıflarda Tarih dersi yokken 4. sınıfta İslam Tarihi 5, 6 ve 7. sınıflarda Osmanlı Tarihi dersleri vardır. Tali kısmın Fransızca eğitim veren bölümünde ise 1. sınıftan 7. sınıfa kadar her sınıfta ikişer saat Umumi Tarih okutulmaktadır (Ek 4).

Fransızca kısmında 1. sınıfta Tarih dersinde, öğretmenin tercihinine göre tarihsel ve biyografik konular anlatılacak, Osmanlı tarihinin büyük karakterleri ile temel gerçekleri hakkında hikayelerin yanı sıra bilgiler verilecek ve öğretmenin aktardığı hikayeler öğrenciler tarafından tekrarlanacaktır. 2. sınıfta Mısır, Mezopotamya, Doğu Akdeniz medeniyetleri, İran Tarihi (burada daha önceki programda yer alan İlk Çağ Turan Tarihi yer almamaktadır.) (MSDPF, 1327, s.13), 3. sınıfta Yunan, İskender İmparatorluğu ve Roma Tarihi, 4. sınıfta Orta Çağ Tarihi, 5. sınıfta Modern Zamanlar Avrupa Tarihi, 6. sınıfta Çağdaş Zamanlar, Fransız İhtilali ve Sonrası (1789-1900) okutulacaktır. 7. sınıf Ulus Devletler Tarihi, 19. Yüzyıl Diplomasisi, Otonom Türk İlleri (Samos, Lübnan, Girit) işlenecektir.

1915 programında ilk dikkat çeken husus, derslerin işlenişleriyle ilgili yöntemlere yer verilmesidir. "İhtar: Bu sınıfta Tarih dersi yapılmayacak. Öğretmen birinci senenin Malumat-ı Ahlakıye ve Medeniye dersinde Osmanlı'daki bazı önemli kişi ve olaylarla ilgili verilen dersi öğrencinin seviyesine ve zihnine uygun seviye ve hızda tekrar ettirdikten sonra İslam, Türk ve Osmanlı tarihinin en büyük simaları hakkında menkıbeler anlatılacaktır. Öğrencilere bu menkıbeler ezberletilmeyecek, mevzuyu anlamalarına dikkat edilecektir" (MSDP, 1331, s.27). "Tekrar edilecektir, anlatılacaktır, ezberletilmeyecektir, dikkat edilecektir..." gibi yönergelerle yöntem belirlenmiştir.

Programda dikkat çeken ikinci husus iptidai kısmında ve daha 2. sınıfta Tarih dersi verilmeye başlanmasıdır. 1898 ve 1911 programlarında 4. sınıftan önce Tarih dersi verilmemekteydi hatta Türkçe eğitim verilen kısımda Tarih dersi 7. sınıftan başlamaktaydı. Programda dikkat çeken bir başka husus ise kültür, medeniyet konularına daha fazla yer verilmesidir. Tarih dersinin işlenişine bakıldığında, günümüze kadar anlatılan konuların

sınıflara göre tasnifinin bu programla yapıldığı görülmektedir. Bu tasnif, küçük değişikliklerle yüz yılı aşan bir süreçle devam etmiştir³.

1915 programında Tarih dersi 2. sınıfta sadece önemli Osmanlı ve İslam büyüklerinin hayatlarına dair hikayeler anlatılarak başlamaktadır. 3. sınıfta basit ve hikayeci bir dille Osmanlı tarihi, 4. sınıfta İlk Çağ medeniyetleri (Türkler de dahil), 5. sınıfta Osmanlı tarihi ve medeniyeti konuları işlenmektedir. Sınıf-ı taliye devre-i ula kısmında 6. sınıfta "Tarih nedir? Çağlar..." gibi konularla başlayıp İlk Çağ medeniyetleri (Türkistan kavramı geçmektedir.) işlenmektedir. 7. sınıfta Orta Çağ Avrupası, İslam tarihi, Orta Çağ'da Türk, İran, Bizans tarihi konuları, 8. sınıfta Osmanlı Kuruluş ve Yükseliş Dönemi'yle 17. yüzyıla kadar Avrupa tarihi görülmektedir. 9. sınıfta ise I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı tarihi ve Fransız İhtilali sonrası Avrupa tarihi konuları yer almaktadır. 1915 Mekatib-i Sultaniye Programı sınıf-ı taliye devre-i saniye kısmında fen bölümünde haftada iki saat Tarih dersi varken, edebiyat bölümünde bu iki saate ilaveten, bir saat de Tarih-i Kadim dersi eklenmiştir. Bu derste 10. sınıfta İlk Çağ uygarlıkları (Türkler dahil), 11. sınıfta Orta Çağ'da yaşayan önemli kavimlerin tamamı hakkında malumat, 12. sınıfta ise İslam tarihi ve medeniyeti verilmekteydi. Haftada 2 saat olan ve hem edebiyat hem de fen şubelerinde görülen Tarih dersinde 10. sınıfta Karlofça'ya kadar Osmanlı tarihi, 11. sınıfta Karlofça'dan II. Mahmut zamanına kadar Osmanlı tarihi ve 1789 sonrası Avrupa tarihi işlenmekteydi. Mekatib-i Sultani'nin son sınıfında ise öğrenciler tarih dersinde I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı ve Viyana Kongresi sonrası Avrupa tarihini görmekteydi.

E. TARİH DERSİ KONULARINDA VE İŞLENİŞİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Yöneticiler nasıl bir ülke veya gelecek tasavvur ediyor ise Tarih dersinde geçmişte yaşanmış, kendisine referans olacak veya uygulamalarına meşruiyet sağlayacak olan dönem ve olayların üzerinde durduğu söylenebilir. Bunun tam tersine meşruiyetini gölgeleyecek, uygulamalarıyla çatışacak olan geçmişteki olay ve olguları Tarih dersi programında ya görmezden gelip ya da üstünkörü geçebilir. Bu düşünceyle, 1898 programına bakıldığında Tarih dersinde Hz. Adem'den gelen bir insanlık anlayışı ve peygamberler merkezli bir tarih algısı vardır. İslam ve Osmanlı tarihi dışında başka tarih konuları yoktur. Osmanlı tarihinde de 1856 Paris Anlaşması'na kadarki konular ele alınmaktadır (MSDP, 1316, s.16). Yani programın yazıldığı 1898 tarihinden önceki 43 yıllık zamanın olayları ve o dönemin padişahları işlenmemektedir. II. Abdülhamit Dönemi tarih ders kitapları da bu doğrultuda hazırlanmıştır. Buna göre, Abdülaziz ve V. Murat kitaplarda hiç yer almazken Abdülmecid'e kısaca değinilerek bitirilmiştir. Üzerinde en çok durulan padişah ise "müessis-i sani" olarak nitelendirilen II. Mahmut'tur. II. Mahmut öne çıkartılan, devleti yeniden kuran, ikinci kurucu, ihya eden bir padişah olarak anlatılır (Alkan, 2017, s.80). Maarif nezaretinde önemli vazifelerde bulunan ünlü eğitimci Selim Sabit Efendi, kitabının 1875 yılındaki baskısında; Sultan Abdülaziz ve döneminin siyasal ve ekonomik olaylarını, Avrupa gezisini, bayındırlık faaliyetlerini (Süveyş Kanalı'nın açılması, şose yollar ve demiryolları gibi), askeri ve eğitim alanında yapılanları övgü dolu sözlerle anlatırken, 1878 baskısında bu ifadeleri çıkarması dikkat çekicidir. Yine, Selim Sabit Efendi'nin kitabında; Sultan Abdülaziz için "hal" etti ve sonra kendi kendini telef etti (tahttan indirildi ve sonra intihar etti) gibi ifadeler kullanmasının, öğretmenliği dışında diğer bütün resmi görevlerinden alınmasına neden olduğu belirtilmektedir (Akyüz, 1999, s.257; Ata, 2009, s.386). Bu örnekler, Sultan II. Abdülhamit'in konuya bakışını ortaya koyduğu gibi Osmanlı

³ 2017'deki müfredat değişikliğine kadar Tarih dersi ortaokul 1'de İlk Çağ uygarlıklarından Osmanlı'nın kuruluşuna kadar işlenirdi. Bu konuların biraz daha kapsamlısı lise 1'de de işlenirdi. Orta 2'de Osmanlı tarihi, daha kapsamlısı lise 2'de görülürdü. Yine hem ortaokul hem de lise 3'te İnkılap tarihi görülmekteydi. 1331 programında da örneğin 4. sınıfta görülen İlk Çağ uygarlıkları 6. sınıfta da işlenmektedir, bugün de durum aynen böyledir.

tarihinin 1856 Paris Anlaşması'yla son bulmasını da açıklamaktadır. Bu durum, bizde; II. Abdülhamit'in iktidarının uzun bir döneminde hayatta olan kendinden önceki padişah abisi V. Murat'ın tahttan indirilmesi ve yine amcası Abdülaziz'in pek çok alandaki icraatlarının ders kitaplarında yer almasını istemediği kanaatini oluşturmuştur.

1911 programında Tarih dersinin ders saatleri belirtilmesine rağmen 1898 programında zikredilmediğinden tam bir kıyaslama yapmak mümkün değildir. Ancak 1911 programında okulun bir yıl uzayarak 7 yıla çıkması, Tarih dersinin hem Fransızca hem de Türkçe kısmında bir yıl fazla işlenmesi anlamına gelmektedir (Ek 3, 4). Ders sayısının yanı sıra içerikte de değişiklikler olmuştur. Türkçe okutulan ve 4. sınıfta başlayan Tarih derslerinde artık Hz. Adem'den başlayan tarih anlatımı sona ermiş ve İslam tarihi Hz. Muhammed'le başlatılmıştır. Yine, bu sınıfta Tevaifü'l-Mülük devletlerine geniş bir yer ayrılmış ve bu devletlerin içinde Türk olanlara da yer verilmiştir. Hz. Adem'den başlayan tarih anlayışı, Kur'an ve diğer dini kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan adeta kronolojik bir peygamberler tarihi şeklindedir. Arkeoloji veya antropoloji gibi ilimlerden yararlanarak oluşturulan Avrupa merkezli tarih anlayışı ise merkeze Avrupa'yı alan diğer bütün milletleri kendisiyle olan ilişkileri doğrultusunda inceleyen bir bakışa sahiptir. Fransızca kısımda işlenen Umumi Tarih dersinde zaten tamamen Batı bakış açısı hakimdir. Ancak zamanla Türkçe okutulan Tarih derslerinde de Hz. Adem'den başlayan tarih bakışından vazgeçildiği görülmektedir. 5. sınıfta okutulan Osmanlı tarihi kuruluşun III. Murat'a kadar olan kısmı kapsamaktadır, ne var ki burada 1898 programından farklı olarak günümüzdeki tarih anlatımında olduğu gibi yönetenler "ilmiye, seyfiye, kalemiye" gibi bölümlere ayrılmış, maliye, askeriye gibi konular da işlenmiştir (MSDP, 1316, s.24,25). Dolayısıyla kültür medeniyet konuları programda daha ayrıntılı ifade edilmiştir. Günümüzde her program yenileme çalışması yapıldığında siyasi tarih konularının azaltılarak kültürel tarih konularının artırılacağı vurgusu yapılmaktadır. Böylece, Tarih dersi krallar, padişahlar tarihi olmaktan çıkarılıp dönemin sistemini ve sosyal hayatını anlama adına bir araç haline gelecektir. İncelenen programlardaki kültür, medeniyet konularındaki artışla bu bakışın o dönemde de yakalanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

1911 programıyla okulun 7 seneye uzamasından kaynaklı Osmanlı tarihi konuları zamana yayılmış, bu sebeple 6. sınıfta, III. Mehmet'ten III. Osman'a kadar olan temalar işlenmiştir. Yine siyasi konuların sonunda kültür, medeniyete de değinilmiştir. 1898 programında Osmanlı tarihinin bu bölümünde sadece "1003 / 1595 tarihinden yani cülus-ı Mehmet Han-ı salisten Paris muahedesine (1272 / 1856) kadar Tarih-i Osmani gösterilecektir." (MSDP, 1316, s.16) ibaresi yer alırken, 1911 programında başlıklar tek tek verilmiştir.

Programda geçen kişilerin ele alınış şekli veya onlarla ilgili kullanılan bir sıfat, programın dolayısıyla da iktidarın o konuya bakışını gösterir. Lale Devri Sadrazamı İbrahim Paşa anlatılırken "sefih" (zevke düşkün) sıfatı eklenmiştir. Bu sıfatın kullanılmasından ötürü programda konuya bakış açısı ortaya konulmuştur, diyebiliriz. 7. sınıfta Sultan III. Mustafa'yla başlayan konular 1878 Berlin Anlaşması'na kadar getirilmiştir. Farklı olarak 1898 programında yer almayan Abdülaziz ve V. Murat devirleri anlatılmıştır. Ayrıca, Tanzimat Dönemi yeniliklerine ve bu dönemin önemli isimleri olan Âli Paşa ve Mithat Paşa gibi isimlere değinilmiştir. Bu iki husus, doğrudan Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle alakalı olmalıdır. Zira, Abdülaziz ve V. Murat döneminin neden programlarda yer bulamadığını yukarıda ifade etmiştik. Islahatçı yönleriyle bilinen paşaların bazıları şahsen, kimileri de fikirleriyle II. Abdülhamit'in saltanatına gölge düşürdüğü veya yönetim anlayışıyla uyuşmadığı gerekçeleriyle programlarda yer verilmediği düşünülmektedir.

1911 programında taliye kısmının Fransızca okunan Tarih dersinde 2. sınıfta Turan (Orta Asya Türk) Tarihi geçmemektedir. 1898 programında bu konu varken 1911 programından çıkarılmıştır (MSDPF, 1327, s.13). Burada II. Meşrutiyet Dönemi'nde, görünüşte Osmanlıcılığın yeğlendiği izlenimi verilse de Türklük ve Türk milliyetçiliği vurgusunun ağırlık kazandığı genel kanısının (Alkan, 2008, s.55, 56) tam tersi bir durum söz konusudur. Anlaşıldığı kadarıyla, Trablusgarp ve özellikle Balkan Savaşları öncesi yöneticiler, milliyetçilik duygularını kabartmama ve Osmanlıcılık düşüncesini destekleme amacıyla böyle bir yol izlemişlerdir. Programın Fransızca okunan kısmında 4. sınıftan itibaren Orta Çağ ve Yeni Çağ tarihi özellikle Fransız İhtilali ve sonrası daha geniş ele alınmış, Avrupa tarihi 1900 yılına kadar getirilmiştir (MSDPF, 1327, s.34). İttifakların, güç dengelerinin, sınırların ve politikaların çok hızlı değiştiği 19. yüzyılın, programa alınmasıyla 20. yüzyılın başında mevcut siyasi şartları hazırlayan gelişmelerin ülke yönetiminde söz sahibi olacak olan sultani talebeleri tarafından bilinmesi istenmiş olacak ki programın yazıldığı tarihten 10 yıl önceye kadarki tarihi meselelere programda yer verilmiştir.

1915 programına gelince; Tarih dersi daha önceki programlara göre çok daha erken iptidai 2. sınıfta başlamaktadır. Eğitim yöntemiyle ilgili uyarılarla başlayan 2. sınıfta Tarih dersinde ilk önce İslâm ve Osmanlı tarihinde öne çıkmış kişilerin hayatlarından kesitlere yer verilmiştir. "İslam veya Osmanlı, fütuhatta yararlığı görülmüş veya şehit olmuş zevat ile her ne surette olursa olsun o havaliye hizmeti olan kişiler anlatılacaktır" (MSDP, 1331, s.27) ifadesiyle üzerinde durulacak kişiler tanımlanmıştır. Buradaki maksat, tarihte din ve devlet adına faydası görülen veya şehit olan makbul vatandaş diyebileceğimiz kişilerden rol model oluşturma düşüncesidir. Alkan'a göre; İttihat ve Terakki yöneticileri eğer Balkan Savaşları başlamasaydı, Türkiye'nin 1920'lerde Cumhuriyet Halk Partisi ile tecrübe ettiği laiklikliği daha önceki yıllarda başlatabilirdi. Ama İttihat ve Terakki, bu uygulamadan savaş nedeniyle vazgeçmek zorunda kaldı. Çünkü dinin, İslamiyet'in savaşlarda önemli bir seferber etme gücü vardı (2017, s.82). Bundan yararlanmak isteyen İttihatçıların tam da cihad-ı ekberin arifesinde hazırlanmış bu programa özellikle Dört Halife, Hz. Hamza gibi pek çok şehit ve gazinin hayatından kesitler koymasının sebebi bu olsa gerek (MSDP, 1331, s.27).

3. sınıfta, Osmanlı tarihi kuruluştan I. Dünya Savaşı'na kadarki konular anlatılmaktadır. Burada ilk dikkat çeken husus, padişahlar dışında Büyük Petro gibi yabancı devletlerin kralları ile pek çok sadrazam ve kahraman komutanın isminin anılmasıdır. Programda Abdülhamit saltanatının "İstibdat Devri" olarak tanımlanması ile Trablusgarp ve Balkan Savaşları dahil I. Dünya Savaşı'na kadarki olayların içeriğe katılması ise bir diğer önemli husustur. Programda 10 Temmuz 1324 Meşrutiyet'in ilanına vurgu yapılmıştır (MSDP, 1331, s.30). Çünkü II. Meşrutiyet'le birlikte "hürriyetin ilanı" olarak da adlandırılan anayasanın yeniden yürürlüğe konulması, ilk kez milli bir bayram sıfatıyla kutlanmaya, o gün okullar tatil edilmeye başlanmıştır (Alkan, 2008, s.18).

4. sınıfta Umumi tarih ve İslam tarihi konuları vardır. Programda yine ilk başta eğitimin yöntemiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Yöntem kısmında İlk Çağ medeniyetleri anlatılırken "...Yunan ve Romalıların bilhassa medeniyete hizmetlerine dair şakirdana bir fıkra icmalı vermeye çalışacak." ifadesiyle daha sonraki senelerde ayrıntıya girilecek olan Yunan medeniyetindeki demokrasi anlayışından da bahsedilmiş oluyordu. Program, idadilerin sultaniye çevrilmesinden ötürü pek çok okula hitap etmekteydi. II. Abdülhamit Devri'nde idadilerde Umumi Tarih dersinin kaldırıldığını (Akcuraoğlu, 1932, s. 591, 592) düşünürsek, yaklaşık 25 yıl aradan sonra ortaöğretimde pek çok öğrenci Umumi tarih görmeye başlamıştır. Bu sebeple meşrutiyetin ilanı ile gelişen özgür düşüncenin dünyadaki ilk örnekleriyle

öğrenciler program vasıtasıyla tanışma fırsatı bulmuştur, diyebiliriz. Zira, II. Abdülhamit saltanatı döneminde mevcut mutlakiyet yönetiminin meşruiyetini koruma adına Umumi Tarih derslerini kaldırarak insanların modern yönetim anlayışlarıyla tanışmalarını engellemek istemiş olmalıdır. Tabiki bunda tarihin, insanlığın birikim ve deneyimlerini yansıtan bir içeriğe sahip; siyasal, dinsel, kültürel, toplumsal ve ekonomik tartışmalarda sıkça başvurulan bir alan olması da etkilidir (Aslan, 2012, s. 105). 4. sınıf tarih dersinde dikkatimizi çeken en önemli hususlardan biriyse Orta Çağ'da Türkler, Türkler ve İslamiyet gibi konularla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük politikasının ders programına yansımalarıdır.

5. sınıfta Osmanlı tarihi kültür ve medeniyeti ağırlıklı olarak daha ayrıntılı işlenirken Avrupa'daki keşifler, mezhep savaşları ve Fransız İhtilali de programda yer almaktaydı. Daha önce Selçuklu Devleti Tevaifü'l-Mülük'ün içinde işlenirken (MSDP, 1327, s. 17) burada müstakil olarak üzerinde durulmuştur. Ancak programda bir karışıklık olmuş ve Selçukiler İslam Tarihi dersi içerisinde yine Tevaifü'l-Mülük olarak gösterilmiştir. Fakat iptidai 3. sınıf konularında "Ertuğrul Gazi'nin Selçuk Padişahı ile münasebatı" şeklinde bir kazanım vardır. Bu husus, Anadolu'da Osmanlı'dan önce de Müslüman Türk Devleti'nin varlığına vurgu yapılmak istendiği şeklinde yorumlanabilir. Yine bu sınıfta "Terakkiyat-ı Cedide-i Medeniyye" başlığıyla buharın keşfi, vapurlar, trenler, makineler, elektriğin tatbikatı, telgraf, telefon, telsiz telgraf işlenirken sanayi alanında otomobiller, tayyareler, denizaltılar gibi modern dünyada ortaya çıkan yeniliklerden bahsedilmektedir. Dünyadaki gelişmelerden haberdar olan onları tanıyan ve yeniliklere açık hatta yenilikçiliği gelişimin ön şartlarından biri olarak gören nesiller yetiştirmek adına programa bu kazanımların eklendiği düşünülebilir.

İlk Çağ uygarlıklarından Kavimler Göçü'ne kadar konuların işlendiği 6. sınıfta Yunan medeniyetine önemli bir bölüm ayrılmıştır. Konuların ders kitaplarına yansımada iki husus dikkatimizi çekmiştir. Bunlardan birincisi, Yunan medeniyeti anlatılırken Atina'daki halk idaresi kısmında halkın yönetime katıldığı idarelerden bahsedilmesi (Altınay, 2014, s. 65) ve öğrencilerin halkın yönetime katılması düşüncesine alıştırılmasıdır. İkincisi ise askerlik, güç, erkeklik ve vatan koruma ile özdeşleştirilen Spartalılara değinilmesidir. Bu I. Dünya Savaşı'nın başındaki bir ülke için hazırlanan programda şaşırtıcı olmasa da yine de askerlikle özdeşleşen bir milletin kendi tarihi yerine Spartalılardan örnekler vermesi şaşırtıcıdır.

7. sınıfta Orta Çağ Batı Avrupa tarihi, İslam tarihi, Türkler, İranlılar ve Bizans 8. sınıfta kuruluşun İstanbul'un fethine kadar Osmanlı, Avrupa'da Orta Çağ'ın sonu, Coğrafi Keşifler ve diğer gelişmeler, Karlofça Anlaşması'na kadar Osmanlı ve 17. asrın sonuna kadar Avrupa 9. sınıfta III. Ahmet'ten I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı ve 19. asrın sonuna kadar Avrupa konuları işlenmekteydi. Bu kısımda ilk dikkat çeken husus, özellikle Avrupa tarihi konularının bugün lise programlarında bile olmadığı kadar ayrıntılı işlenmesidir. İkincisi, konuların eş zamanlılık mantığıyla ele alınmasıdır. Yani bir sınıfta Osmanlı tarihi anlatılmış ve hemen akabinde aynı yıl o zaman dilimindeki Avrupa tarihi işlenmiştir. Böylece öğrenciler Osmanlı ve Avrupa'yı karşılaştırma fırsatı bulmuştur. Üçüncüsü, 1 Ekim 1914'ten itibaren tek taraflı olarak kaldırılan (Ahmad, 1994, s. 64) kapitülasyonların, programa konulmasıdır. İttihatçılar, Osmanlı Devleti'nin kanayan yarası ve Osmanlı halkının Batı karşısındaki ezilmişlik kompleksinin yegâne sebebi olan kapitülasyonların kaldırılmasını 1915 programına koyarak prestij sağlamak ve halkın desteğini artırmak istemiş olmalıdır. Bunu da yine İttihat ve Terakki yönetiminin savaş sürecinde halk nazarında meşruiyetlerini güçlendirmek adına yaptığı bir hareket olarak yorumlanabilir. Programda dikkat çeken dördüncü husus ise önceki programlarda geçmeyen Mustafa Reşit, Âli, Fuad ve Mithat Paşa gibi ıslahatçı paşaların isimlerinin geçmesidir. Bu

durum ittihatçı iradenin yönetim anlayışı konusunda da ipuçları vermektedir.

SONUÇ

Aynı iktidarlar döneminde tek bir görüşün hâkim olmadığı iç ve dış şartlar nedeniyle iktidarların bazen keskin görüş değişikliği yaşadığı günümüzde de açıkça görülebilmektedir. II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki iktidarları döneminde yeknesak bir anlayışın olmadığı bilinmektedir. Bu görüş farklılıkları yeni program yapma ihtiyacı doğurmuştur. II. Abdülhamit'in iktidarının özellikle 1890 sonrasındaki dindar talebe yetiştirme düşüncesi ve bunda yaşadığı başarısızlıklar sık sık program değiştirmeye neden olmuştur. Bu sebeple aynı iktidar döneminde 1880, 1891-1892, 1901 ve 1904'te program değişiklikleri yaşanmıştır. İttihat ve Terakki iktidarında da aynı şekilde Balkan Harbi ve Bab-ı Ali Baskını'nın oluşturduğu şartlar 1911'den sonra 1915 programını yapma gereğini doğurmuştur.

Hazırlanan programların şeklen ve içerik olarak zaman içerisinde geliştiğini söyleyebiliriz. Konuların sadece başlıklar halinde yer aldığı programlar zamanla ayrıntılı içeriklerin yazıldığı bir hal almış, pedagojik olarak da gelişme göstererek işlenişle ilgili yönergeler verilmeye başlanmıştır.

Sultanilerin Fransızca kısmındaki müspet ilimler bu kurumun eğitimiyle ön plana çıkmasını sağlamıştır. II. Abdülhamit Dönemi'nin ders program, müfredat ve kitapları dinselleşme yönünde değişikliğe uğramıştır. 1911 programında seçmeli dersler kısmına daha önceki programda olmayan Bulgarca ve İtalyanca eklenmiştir. I. Dünya savaşı arifesinde hazırlanan 1915 programında vatan sevgisi, şehitlik ve gazilik konuları ile Türkçülük fikrine ağırlık verilmiştir. Bu somut örneklerden de hem II. Abdülhamit hem de İttihat ve Terakki iktidarlarının konjonktür gereği programlara yön verdiği görülmektedir.

Programlardaki Tarih dersi saatlerinin İttihat ve Terakki iktidarı döneminde giderek arttığı gibi bu dersin içeriğinde de büyük değişiklikler olmuştur. II. Abdülhamit Dönemi'nde idadilerin tersine Mekteb-i Sultani öğrencileri Fransız İhtilali'ni ayrıntılarıyla görmüş ve ihtilalci fikirlerle tanışmışlardır. Laik bir anlayışı geliştirmek isteyen İttihat ve Terakki yöneticilerinin bu uygulamadan savaş nedeniyle vazgeçmek zorunda kalması ve I. Dünya Savaşı'nda dinin, seferber etme gücünden yararlanmak istemesi, 1915 programına da yansımıştır. İslam ve Osmanlı tarihinin meşhur şehit ve gazilerinin hayatından kesitlerle savaşa manevi hazırlıkta Tarih dersi programını kullanan yöneticiler, Spartalılar gibi askerlikle özdeşleşen toplumları da örnek vererek vatan savunmasında bilinçaltı oluşturma yoluna gitmiştir. Balkan Savaşları sonrası Osmanlılık fikrinin çökmesi 1915 programında Türkçülük fikrinin de güçlü bir şekilde yer almasını sağlamıştır. Programda ıslahatçı paşalar üzerinde önemle durulurken II. Abdülhamit Dönemi, İstibdat Devri olarak nitelendirilmiştir.

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki gerek Sultan Abdülhamit gerekse İttihat ve Terakki yönetimi buldukları siyasi ortam içerisinde meşruiyet sağlamak veya meşruiyetlerini geniş bir tabana yayarak devam ettirmek istemişlerdir. Bu sebeple siyasi hayatları için tehlike arz etmeyen, uyguladıkları politikalara karşı çıkmayacak, itaatkâr, "makbul vatandaş" yetiştirmek istemişlerdir. Bunun sonucu olarak da iktidarları döneminde öğretim programlarına müdahale ettikleri gibi Tarih dersinin içeriğinde de düzenlemeler yapmışlardır.

SUMMARY

Political power, on the one hand, answers in behalf of what the society will be governed, on the other hand determines how and by whom this administration will be carried out. Legitimacy is the widest conceptualization for the reasons of a government. Educational institutions and history lessons, especially within the Modern Age, have been one of the most

important tools for the governments to provide the legitimacy. It is a fact that a specific political view couldn't be dominant even in the same government period or that the governments had sharp changes on their political views because of internal and external conditions. Because there wasn't a particular mindset about education in the periods of Abdulhamit II and Party of Union and Progress, the need to revise the curriculum frequently occurred, and this need was formed by political views of the governments and conditions of the period. As a matter of fact, the idea of training religious students adopted during the reign of Abdulhamit II caused frequent program changes. And also, the conditions of the Balkan War and the Raid of the Sublime Porte under the Party of Union and Progress led to a fundamental update of the 1911 Program in 1915.

In the 1898 program of the Abdulhamit II period, the emphasis was placed on the phrase "Muslims will be taught special religious sciences in every class", the increase in the number of religious content in courses or in instructing books with religious references indicate that there was an intense religionization in this period. Bulgarian and Italian courses, which were not included in the previous program, were added to the optional courses section in the 1911 program. The 1915 program, which was prepared on the eve of the World War I, focused on the idea of Turkism within the frame of notions as patriotism and holiness of being martyr and/or veteran. From these concrete examples, it was concluded that both Abdulhamit II and the Party of Union and Progress governments were directing the programs in accordance with the political business cycles

The history lesson hours in the programs increased and there was a big change in the content of the history lesson during the period of the Party of Union and Progress. In contrast to high schools during the reign of Abdulhamit II, the students of the Mekteb-i Sultani learned the French Revolution in detail and met revolutionary ideas at school. It was also reflected in the 1915 program that the Party of Union and Progress leaders who wanted to develop a secular understanding had to give up this practice due to the war and wanted to take advantage of the mobilization power of religion in World War I. The administrators who used the history lesson program including sections of the lives of famous martyrs and veterans of Islamic and Ottoman history in the spiritual preparation of the war also tried to create subconscious in the defense of the homeland by exemplifying the societies that were identified with the military like Spartans. The collapse of Ottomanism after the Balkan Wars enabled the idea of Turkism to take place in the 1915 program.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1994). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akçuraoğlu, Y. (1932). Tarih yazmak ve okutmak usullerine dair. 1. Türk Tarihi Kongresi Konferanslar Münakaşalar. İstanbul: 577-607.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1999'a)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2005). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e modernleşme ve ulusçuluk sürecinde eğitim*. Kemal H. Karpat (Der.). Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si içinde (s.73-242). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. VI (12), 9-84.
- Alkan, M. Ö. (2009). Resmî ideolojinin doğuşu ve evrimi üzerine bir deneme, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce* C. I, içinde (377-407). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2017). Resmî tarih tartışmalarının neresindeyiz. A. Şimşek & A. Aköz (Ed.). *Türkiye'de akademik tarihçilik* içinde (76-97). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Alpugan, B. B. (1999). Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih yazıcılığı ve tarih kitapları. G. Eren (Ed.). Osmanlı. C. VIII içinde (262-270). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Altınay, A. R. (2014). *Osmanlı mekteplerinde çocuklar için umumi tarih*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e tarihçilik. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi (1583-1594)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, E. (2012). İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde ortaöğretim tarih programlarında değişim I: orta mektep. *Turkish Studies*. 7(2), 99-128.
- Ata, B. (2009). Selim Sabit Efendi'nin okul tarihi inşası. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7(2), 377-392.
- Ata, B. (2017). Tarih öğretiminin tarihi (1869-1922 dönemi). İ. H. Demircioğlu & E. Demircioğlu (Ed.). *Türkiye'de tarih eğitimi araştırmaları el kitabı* içinde (1-28). Ankara: Pegem Akademi.
- Bilgin, N. (1998). Kimlik arayışı olarak resmî tarih. S. Özbaran (Haz.). *Tarih öğretimi ve ders kitapları* içinde (115-130). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bilim, C. Y. (2002). *Türkiye'de çağdaş eğitim tarihi (1734-1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Cihan, A. (1999). Osmanlı medreselerinde sosyal hayat. G. Eren (Ed.). *Osmanlı* C. V, içinde (176-186). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2 (3), 1-28.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin evrensel sorunu: iktidarın meşruiyeti-meşruiyetin iktidarı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 58(3). 61-88.
- Demircioğlu, İ. H. (2008). Türkiye'de tarih öğretiminin tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 12. 431-450.
- Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devleti'nde tarih yazımının tarih öğretimi üzerine etkileri". *Milli Eğitim*. 193, 115-125.
- Dilaver, H. H. (1999). Sultaniler. G. Eren (Ed.). *Osmanlı* C.V içinde (315-325). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Doğan, N. (1994). *Ders kitapları ve sosyalleşme (1876-1918)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Dönmez, C. & Oruç, Ş. (2006). *II. Meşrutiyet Dönemi tarih eğitimi (tedrisât-ı iptidâiye mecmuâsına göre)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Duman, T. & Ergün, M. (2014). Ders programlarının ortaya çıkışı ve gelişmesine tarihi bir bakış". *Yeni Türkiye*. 59, 1487-1498.
- Düstur, Tertib- i Evvel Cüz-i Sâni. (1299). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Engin, V. (2016). *Mekteb-i Sultani*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ergin, O. (1940). *Türkiye maarif tarihi*. III. İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908-1914)*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve tarih Türkiye'de resmî tarih tezinin oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güneş, A. (2005). Tarih, tarihçi ve meşruiyet. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 17. 28-75.
- Güzel, A. & Karadağ, Ö. (2013). Anlatma becerileri açısından Türkçe dersi öğretim programı (6, 7, 8.

- Sınıflar)'na eleştirel bir bakış. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*. 1 (1), 45-52.
- İsfendiyaroğlu, F. (1952). *Galatasaray tarihi*. C. I. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamit devri eğitim sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kodaman, B. & Saydam, A. (1992). *Tanzimat devri eğitim sistemi*. 150. Yılında Tanzimat, Ankara: 475-496.
- Maârif Salnâmesi (1318). *1318 Sene-i hicrîsine mahsus dârü'l-hilâfeti aliye*: Matbaa-i Âmire.
- Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi (2002). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâatı*, M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş, & H. Dilaver (Haz.) Ankara: MEB Yayınları.
- Mekteb-i Sultânî Ders Programı (1316). İstanbul: Alem Matbaası.
- Mekteb-i Sultânî Ders Programı (1327). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mekâtib-i Sultânîye Ders Programı (1331). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mekteb-i Sultânî'nin Ellinci Sene-i Devriye-i Tesisi Münâsebetiyle Neşr Olunmuştur (1334). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Öztürk, Ş. Y. & Şimşek, A. (2013). Tarih eğitimi alanında yayınlanmış Türkçe makaleler bibliyografyası. *TUHED*. 2 (1), 110- 145.
- Safran, M. (2002). Türk tarih öğretimi ve meseleleri. H. C. Güzel & K. Çiçek & S. Koca (Ed.). *Türkler*. C. XVII içinde (935-942). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma otokrasi ve disiplin*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, A. & Alaslan, F. (2014). Milliyetçi tarihten milli tarihe, çatışmacı eğitimden barışçı eğitime doğru Türkiye'de tarih ders kitapları. *Akademik Bakış Dergisi*. 40, 389-397.
- Şişman, A. (1989). *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin kuruluşu ve ilk eğitim yılları 1868-1871*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (2017). Akademik tarihçilikten beklentiler üzerine. A. Şimşek & A. Aköz (Ed.). *Türkiye'de Akademik Tarihçilik içinde (38-56)*. İstanbul: Kronik Yayınları
- Ticarî Sanayî Ziraî Umûmî Şûbeleri Hâvi İdadilere Mahsus Müfredat Programı (1332). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Türk, İ. C. (2006). *Osmanlı Devleti'nde tarih eğitimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Yücel, H. A. (1994). *Türkiye'de orta öğretim*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yüksel, S. (2000). *Milli Eğitim Bakanlığında program geliştirme çalışmalarının değerlendirilmesi*. Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Yönetimi. 24, 581-608.

EKLER**Ek 1: 1316 Tarihli Mekteb-i Sultani Programına Göre Sınıf-ı Taliye Kısımında Türkçe Okutulan Dersler (MSDP 1316: 7-18)**

Dersin Adı	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf
Kıra'at-i Türki, İmla ve Ezber	X					
Sarf-ı Osmanî	X					
Arabi	X	X	X	X	X	X
Hüsn-i hat	X	X	X	X		X
Ulum-ı Diniye (Müslümanlara mahsus)	X	X	X	X		X
İmla, Kıra'at ve Ezber		X				
Kava'id-i Lisan-ı Osmanî		X				
Farisi		X	X	X	X	X
Kava'id-i Osmaniye			X			
İnşa			X			
Fen, İnşa ve Kitabet				X		
Tarih (Peygamberler Tarihi, Osmanlı				X		
Ahlak ve Terbiye				X		
Belagat-ı Osmaniye					X	X
Kitabat-ı Resmîye					X	X
Tarih-i Osmanî					X	
Tercüme					X	X
İlm-i Ahlak ve Mantık					X	
Tarih-i İslam						X

Ek 2: 1316 Tarihli Mekteb-i Sultani Programına Göre Sınıf-ı Taliye Kısımında Fransızca Okutulan Dersler (MSDP 1316: 7-18, MSDPF 1316: 9-58)

Dersin Adı	1	2	3	4	5	6
Langue Française (Fransızca)	X	X	X	X	X	X
Philosophie (Felsefe Mantık, Ahlak veya Töre)						X
Histoire (Tarih)		X	X	X	X	X
Géographie (Coğrafya)	X	X	X	X	X	X
Mathématiques (Matematik Cebir, Geometri, Trigonometri, Mekanik, Kozmografya)	X	X	X	X	X	X
Comptabilité (Muhasebe)				X		
Leçons De Choses	X	X	X			
Physique (Fizik)				X	X	X
Chimie (Kimya)				X	X	X
Histoire Naturelle (Doğa Tarihi, Zooloji, Botanik, Jeoloji)					X	X
Hygiène (Temizlik)						X

Ek 3: 1327 Tarihli Mekteb-i Sultani Programına Göre Sınıf-ı Taliye Kısmında Türkçe Okutulan Dersler i gösteren tablo (MSDP 1327: 9-31)

Dersin Adı	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
Kur'an-ı Kerim	1 saat	1 saat	1 saat	-	-	-	-
İlm-i Diniye	1 saat	1 saat	1 saat	1 saat	1 saat	-	-
Lisan-ı Osmani	8 saat	6 saat	6 saat	5 saat	4 saat	-	-
Hüsn-i hat	2 saat	2 saat	-	-	-	-	-
Arabi	-	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	1 saat
Farisi	-	-	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	1 saat
Tarih-i İslam	-	-	-	1 saat	-	-	-
Malumat-ı Medeniye (Yurt Bilgisi vb.)	-	-	-	1 saat	1 saat	-	-
Tarih-i Osmani	-	-	-	-	1 saat	1 saat	1 saat
Tercüme	-	-	-	-	1 saat	2 saat	2 saat
Akaid-i Diniye	-	-	-	-	-	1 saat	1 saat
Edebiyat-ı Osmaiye	-	-	-	-	-	2 saat	2 saat
Kavanin	-	-	-	-	-	1 saat	1 saat
İktisat	-	-	-	-	-	1 saat	2 saat
Kitabet-i Resmiye	-	-	-	-	-	-	1 saat
Toplam	12	12	12	12	12	12	12

Ek 4: 1327 Tarihli Mekteb-i Sultani Programına Göre Sınıf-ı Taliye Kısmında Fransızca Okutulan Dersler (MSDPF 1327: 9-56)

Dersin Adı	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
Langue Française (Fransızca)	6 saat	6 saat	6 saat	6 saat	5 saat	-	-
Histoire (Tarih)	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat
Géographie (Coğrafya)	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	1 saat	1 saat
Diction et Déclamation (Diksiyon ve Hitabet)	1 saat	1 saat	1 saat	-	-	-	-
Arithmétique (Aritmetik)	3 saat	3 saat	3 saat	-	2 saat	-	-
Leçons de choses	2 saat	-	-	-	-	-	-
Calligraphie (Yazı)	1 saat	-	-	-	-	-	-
Dessin (Tasarım, Çizim, Proje)	1 saat	1 saat	-	1 saat	-	-	-
Dessin Géométrique (Geometrik Tasarım)	-	1 saat	1 saat	-	-	-	-
Sciences Élémentaires (Temel Bilimler)	-	2 saat	-	-	-	-	-
Sciences (Bilimler)	-	-	2 saat	3 saat	-	-	-
Dessin d'imitation (Benzer Çizimler, İmitasyon)	-	-	1 saat	-	-	-	-
Algèbre (Cebir)	-	-	-	2 saat	-	-	-
Géométrie (Geometri)	-	-	-	2 saat	2 saat	2 saat	-
Physique (Fizik)	-	-	-	-	2 saat	2 saat	2 saat
Chimie (Kimya)	-	-	-	-	2 saat	2 saat	2 saat
Hist. Naturelle (Doğa Tarihi)	-	-	-	-	1 saat	1 saat	-

Comptabilite (Muhasebe)	-	-	-	-	1 saat	1 saat	-
Littérature Française (Fransızca Kaynaklar)						5 saat	3 saat
Trigonométrie (Trigonometri)	-	-	-	-	-	2 saat	-
Hygiène (Temizlik)	-	-	-	-	-	1 saat	1 saat
Philosophie (Felsefe)	-	-	-	-	-	-	2 saat
Arithmétique, Théorique, Algèbre, Cosmographie etmecanique (Aritmetik, Teorik, Cebir, Kozmografya, Mekanik.)	-	-	-	-	-	-	2 saat
Geometrie Descriptive							2 saat
Geologie (Jeoloji)	-	-	-	-	-	-	1 saat
Dessin Linéaire (Çizimler)	-	-	-	-	-	-	1 saat
Toplam	18	18	18	18	19	19	19

**Ek 5: 1331 Tarihli Mekatib-i Sultani Programına Göre İptidaiye Kısmında Okutulan Dersler
(MSDP 1331: 3-67)**

Dersin Adı	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Malumat-ı Diniye	4	2	2	2	2
Kur'an-ı Kerim (Malumat-ı Diniye dersi içinde verilmektedir.)		2	2	2	2
Lisan-ı Osmanî	12	12	10	10	10
Hat	1	1	1	1	
Hesap ve Hendese	5	3	3+1	3+1	3+1
Coğrafya	1	1	1	2	2
Tarih		1	2	2	2
Ders-i Eşya	3	3	2	3	3
Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye	1	1	1	1	1
El İşleri ve Resim	1	1	1	1	1
El İşleri	2	2	2	2	2
Terbiye-i Bedeniye	3	3	3	3	3
Toplam	33	32	31	33	32

**Ek 6: 1331 Tarihli Mekatib-i Sultani Programına Göre Sınıf-ı Taliye Devre-i Ula Ders Çizelgesi
(MSDP 1331: 70)**

Dersin Adı	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf	9.sınıf
Ulum-ı Diniye	2	1	1	-
Siret-i Nebevi	-	-	-	2
Lisan-ı Osmanîye	5	5	4	3
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malumat-ı Tıbbiye ve Sıhhiye	2	2	-	1
Fizik	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap ve Cebir	3	2	2	2

Usul Defteri	-	-	-	1
Resim, Hat ve Hendese	1	3	3	3
Arabi	5	5	5	4
Farisi	-	-	1	1
Lisan-ı Ecnebi	5	5	4	4
Resim	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2
Gına (Müzik)	1	1	1	-
Toplam	30	30	30	30

Lisan-ı Ecnebi: Almanca, Fransızca ve İngilizce'dir. Ders süreleri 1 saattir.

Ek 7: 1331 Tarihli Mekatib-i Sultani Programına Göre Sınıf-ı Taliye Devre-i Saniye Ders Çizelgesi
(MSDP 1331: 154)

Dersin Adı	10. sınıf		11. sınıf		12.sınıf	
	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat	Fen*	Edebiyat
Ulum-ı Diniye	2	2	2	2	1	1
Lisan-ı Osmaniye	4	4	3	3	3	5
Tarih-i Kadim	-	1	-	1	-	1
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	-	-	2	2	-	-
Nebatat (Bitkiler)	-	-	-	-	2	2
İlm-i Arz (Jeoloji)	1	1	-	-	-	-
Hıfıssıhha (Sağlık)	-	-	-	-	1	1
Fizik	2	2	2	2	2	2
Kimya	2	2	2	2	2	-
Cebir ve Hesab-ı Nazari (Teorik Hesap)	3	2	2	1	2	-
Müsellesat-ı Müsteviye (Trigonometri)	-	-	1	1	-	-
Hendese ve Resm-i Hattı	3	1	3	-	3	-
Kozmografya	-	-	-	-	2	2
Mekanik	-	-	-	-	2	-
Mantık ve Felsefe	-	-	1	1	2	2
Resim	1	1	1	1	-	-
Arabi	-	4	-	4	-	4
Farisi	-	1	-	1	-	2
Lisan-ı Ecnebi	5	5	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	1	1	1	1	1	1
Tatbikatı Fenniye	4	1	3	1	2	1
Toplam	31	31	31	31	31	31

* Ders çizelgesindeki dersleri alt alta yazıp topladığımızda 12. sınıf fen şubesinin toplam dersi 32 çıkmaktadır. Ancak çizelgede 31 gösterilmektedir.